

Justyna Kobylarczyk*

MIASTO JAKO PRZESTRZEŃ DO ŻYCIA – NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH NIEWIELKICH MIAST

CITY AS A SPACE FOR LIVING / LIVING SPACE – ILLUSTRATED BY SOME SMALL SIZE TOWNS

Miasto niezależnie od przyjętej definicji zawsze składa się z form architektonicznych występujących w konkretnej przestrzeni urbanistycznej. Najważniejszym jednak jego elementem jest człowiek, któremu ma służyć, zapewniając dogodne warunki do życia. Tylko wtedy chce się on identyfikować z otoczeniem. *Każda społeczność dąży do identyfikowania się jako grupa, do wyróżnienia zajmowanego przez nią miejsca; łatwiej jest wtedy o znalezienie w nim własnego prywatnego, nawet intymnego także o oddzielenie strefy społecznej od publicznej. Również od skali jednostki mieszkalnej, a tym samym od liczby jej użytkowników, zależy jakość otaczającego ją terenu* [1].

Słowa kluczowe: przestrzeń, strefa centralna, miasto

The city, regardless of the definition adopted, is always composed of architectonic forms situated in a given town-planning space. Its most important element, however, is the human being it is to serve, ensuring adequate living conditions. Only then does the man want to identify with the surroundings. *A society tends to identify itself as a group, to distinguish the place it occupies; it is easier then to find one's own private, or even intimate place in it, also to separate the social zone from public. It is also on the housing scale, and thus on the number of users, that the quality of the surrounding area depends* [1].

Keywords: space, central zone, city

Wstęp

Miasto może być rozumiane i definiowane na wiele sposobów. Dotyczy bowiem różnych płaszczyzn naukowych skupionych między innymi wokół architektury, urbanistyki, filozofii, socjologii oraz psychologii środowiskowej. Niezależnie od przyjętej definicji miasto jest postrzegane jako obszar, przestrzeń, a więc

i środowisko, w którym żyje i rozwija się człowiek. Można więc przyjąć, że nierozzerwalnym elementem każdego ośrodka miejskiego jest człowiek, któremu ten ośrodek powinien jak najlepiej służyć, zapewniając godziwe warunki do życia i samodoskonalenia się, a także do realizacji planów życiowych.

* Kobylarczyk Justyna, dr inż. arch., Politechnika Krakowska, Wydział Architektury, Instytut Planowania Urbanistycznego, Katedra Kształtowania Środowiska Mieszkaniowego.

Istota projektowanej formy architektonicznej, wpisanej bądź wyróżniającej się w krajobrazie miejskim, jest więc podyktowana motywacjami urbanistycznymi. Większość z nich podporządkowana jest człowiekowi. Dziś wymagania wobec miasta podążają za jego współczesnymi potrzebami. Związane są one z komfortem, a także możliwością identyfikacji z otoczeniem. Utożsamianiu się odbiorcy ze środowiskiem sprzyjają charakterystyczne formy architektoniczne oczywiście akceptowane przez użytkowników.

Zbiór nowych i zabytkowych dzieł architektonicznych, współczesnych i historycznych przestrzeni publicznych, społecznych, a także prywatnych ma za zadanie realizować najważniejsze potrzeby człowieka. Powinna być to podstawowa motywacja kierunków działań urbanistycznych. Wedle tych przekonań miasto jest zbudowaną przez architekturę przestrzenią, na którą składają się inne: przestrzeń kulturowa – związana z ośrodkami, obiektami, a także miejscami kulturotwórczymi, ekonomiczna, polityczna....Nade wszystko jest wynikiem gry, gdzie przypadek ma swoją rolę, a podmiotem tej gry jest człowiek.

Aspiracją współczesnego miasta jest zdefiniowanie tej gry jako zbioru form architektonicznych i przestrzeni urbanistycznych, które mają na celu zaspokajając ambicje, plany i potrzeby gracza jakim bezwzględnie jest użytkownik ośrodka miejskiego.

Niezależnie od postaw i różnicy poglądów przedstawicieli różnych dziedzin wiedzy, wyznacznikiem i nadrzędnym kryterium w wyborze celów i ocenie działań powinny być potrzeby człowieka – nie tylko doraźne, obecne, ale potrzeby niezbywalne dla zachowania człowieczeństwa – fizyczne i psychiczne, których zaspokojenie jest konieczne dla utrzymania zdrowia i rozwoju, zarówno jednostek, jak i społeczeństw. Rozważania psychologów i socjologów wskazują na potrzebę zachowania równowagi w wyborze celów, gdyż prymat celów na przykład ekonomicznych czy funkcjonalnych może zagrażać możli-

wości zaspokojenia wielu innych potrzeb związanych ze środowiskiem życia człowieka (na przykład potrzeby spokoju, harmonii, kontaktu z przyrodą czy poczucia bezpieczeństwa). Na takich przesłankach równowagi opiera się generalne zadanie urbanistyki i planowania przestrzennego [2].

Podstawowym wymaganiem względem środowiska zamieszkania jako zbioru przypadkowych i tych uporządkowanych form architektonicznych składających się na zbiór miejsc urbanistycznych jest realizowanie potrzeb psychofizycznych człowieka. Wiąże się one z poczuciem bezpieczeństwa, możliwością identyfikacji z otoczeniem, z komfortem, intymnością i spokojem oraz z możliwością wypoczynku. Warto jednak wyraźnie zaznaczyć, że tworząc dzisiaj, tworzymy dla jutra – mniej i bardziej oddalonego w czasie.

Elementy decydujące o ocenie przestrzeni miejskiej jako miejscu zamieszkania

Miasto jako zbiór form architektonicznych występujących w konkretnej przestrzeni urbanistycznej powinno spełniać między innymi warunki w zakresie:

- możliwości kontaktu z naturą,
- możliwości identyfikacji z otoczeniem,
- obecności przestrzeni społecznych,
- czytelności struktury.

Warunki te kształtuje konkretna przestrzeń i konkretne formy architektoniczne charakterystyczne dla danego ośrodka miejskiego, niezależnie od czasu ich powstawania oraz niezależnie od tego, czy powstawały przypadkowo, czy były wynikiem przypadkowych działań. W ośrodkach miejskich najprostszym środkiem kontaktu z naturą jest zieleń realizowana w formie parków, ogrodów, skwerów, ogródków. Może to być zieleń na obszarach ogólnodostępnych oraz na terenach prywatnych. Jednak niezależnie od formy własności służy w mniejszym lub mniejszym stopniu wszystkim.

1. Kamienica Orsettich / Orsetti family house 2. Kamienice wiatowe / Umbrella roofed apartment houses 3. Przestrzeń społeczna / Social space 4. Pnąc zieleń na elewacjach zespołu mieszkaniowego / Creepers on the facades of a housing unit 5. Zabytkowa katedra w Middelburgu / Historical cathedral in Middelburg 6. Szklana ściana w Middelburgu / Glass wall in Middelburg 7., 8. Podwórko–dziedziniec w Jarosławiu / Courtyard in Jarosław 9. Dominanta wnętrza rynku w Jarosławiu / Market square interior dominant in Jarosław

Zieleń w mieście towarzyszy niejednokrotnie ciekawym obiektom architektonicznym, a także ważnym przestrzeniom publicznym. Przykładem może być rynek w Jarosławiu – na jego niewielkim obszarze zlokalizowano zieleniec z ciągiem drzew, który występuje w bliskim sąsiedztwie najcenniejszych dóbr kultury, z którymi mieszkańcy Jarosławia mogą się identyfikować. Na rynku w Jarosławiu poza zielenią, która wpływa pozytywnie na kondycję psychiczną mieszkańców tego miasta znajduje się kamienica Orssetich (il. 1) i wartościowe ze względu na unikalny charakter – w skali europejskiej, a nawet światowej – kamienice wiatowe (il. 2). Są one znakiem rozpoznawalnym Jarosławia. Wraz z kamienicą Orssetich decydują o charakterze miasta będąc jego wizytówką. W tym przypadku można stwierdzić, że te historycznie ważne obiekty architektoniczne budują przestrzeń publiczną rynku wywierając duży wpływ na wartości wizualne i kulturowe całego miasta.

Duże znaczenie w strukturze przestrzennej każdego ośrodka miejskiego należy także przypisać elementom natury, które nie tylko podnoszą wartość wizualną miejsca, ale także dbają o zdrowie człowieka. Można więc przyjąć, że powinny być one nierozdzielalnym elementem układów przestrzennych i użytkowych form architektonicznych. Zieleń jest szczególnie ważna w zespołach mieszkaniowych. Tworzy bowiem wnętrza wspólne integrujące grupę społeczną zamieszkujejącą ten sam teren. Przykładem może być zespół zabudowy wielorodzinnej w duńskim mieście Gentofte (il. 3). Elementy natury często pełnią funkcję dekoracyjną – zieleń pnąca po elewacjach (il. 4).

W miejskiej przestrzeni poza zielenią i historycznymi obiektami duże znaczenie mają także współczesne formy, które zapewniają w wielu przypadkach możliwość identyfikacji z otoczeniem. W Middelburgu na obszarze rynku zlokalizowane są tak zwane "mocne formy" nie tylko w postaci zabytkowych obiektów, między innymi katedry (il. 5), ale także

współczesnych elementów – szklana ściana dostawiona do elewacji kamienicy tworzącej pierzeję rynku (il. 6), nowoczesna ławka pełniąca funkcję znaku ze względu na swoją skalę i charakter.

Trzecim ważnym elementem miastotwórczym jest przestrzeń społeczna, półprywatna i prywatna. Ma ona niemal tak duże znaczenie jak dobra kultura, współczesne obiekty architektoniczne, elementy natury, czy też przestrzenie publiczne. Przykładem przestrzeni społecznej/półprywatnej są podwórka-dziedzińce przy rynku w Jarosławiu (il. 7, 8). Pozabawione są one zieleni i przypominają swą formą pasaż lub wiaty przekryte od góry świetlikami wpuszczającymi do wnętrza naturalne światło. Wiaty w okresie kiedy Jarosław przeżywał czasy świetności służyły jako miejsca przechowywania towarów. Była to niezwykle ważna funkcja ze względu na to, że miasto w przeszłości pełniło funkcję ważnego ośrodka handlowego, skupiającego kupców z różnych stron świata. Kamienice wiatowe wyposażone były, i w części są do dziś, w wielokondygnacyjne piwnice tworzące podziemne korytarze, które obecnie wykorzystane zostały jako podziemny szlak turystyczny. Zjawisko wiat jest o tyle istotne, gdyż nie występuje ono w tak dużej skali w żadnym innym europejskim mieście.

Każdy ośrodek miejski, rozumiany jako zbiór form architektonicznych i przestrzeni urbanistycznych, powinien spełniać wymagania w zakresie czytelności struktury, za którą przede wszystkim odpowiadają miejsca szczególnie ważne kompozycyjnie (il. 9). Miejsca te decydują o ładzie przestrzennym rozpatrywanego wnętrza, a także o jego wartościach wizualnych. W przypadku zabytkowych obszarów zbiór miejsc kompozycyjnie ważnych decyduje także o wartościach historycznych. Niejednokrotnie stanowi punkt odniesienia w przestrzeni.

Ważnym elementem miasta jest układ ulic. Tematyka ta – chociaż ważna – nie jest w tej pracy dostatecznie rozwijana. Warto jednak zwrócić uwa-

gę na zagadnienia komunikacyjne, gdyż zwłaszcza w strefach centralnych niewielkich miast podstawowy układ komunikacyjny był zazwyczaj ugruntowany w czasach, gdy ruchu samochodowego nie było wcale lub był niewielki. Obecnie stanowi podstawowy problem, trudny do rozwiązania ze względu na brak środków na jego modernizację. Dobrze, gdy ze środków finansowych pozamiejskich są budowane obwodnice, które przejmując ruch tranzytowy w znacznym stopniu rozwiązują problemy komunikacyjne miasta. W przypadku braku obwodnic niewielkie miasta „duszą się” komunikacyjnie. Przykładem może być wspomniany Jarosław i niedalek Przeworsk. W miastach tych droga krajowa nr 4 przebiega przez sam środek strefy centralnej.

Ocena każdej przestrzeni, również miejskiej, jest zawsze subiektywna. Może być dokonywana przez obserwatorów zewnętrznych (na przykład turystów) lub najbardziej zainteresowanych, czyli mieszkańców. Jednym z elementów tej oceny jest odpowiedź na pytanie: Jak oceniasz walory estetyczne strefy centralnej Twojego miasta. Wyniki odpowiedzi na to pytanie – na podstawie wyników badań własnych – udzielone przez 229 mieszkańców Łańcuta przedstawiono na rysunku 77, natomiast przez 330 mieszkańców Przeworska – na rysunku 88. Duży rozrzut ocen w poszczególnych miastach świadczy z jednej strony o trudności zagadnienia, a z drugiej o jego ważności; również w aspekcie definiowania i oceny przestrzeni architektonicznej.

Uwagi i wnioski końcowe

Na podstawie zaprezentowanych przykładów miasto można zdefiniować jako zbudowaną przez architekturę przestrzeń, na którą składają się inne: przestrzeń kulturowa (związana z ośrodkami, obiektami, a także miejscami kulturotwórczymi), ekonomiczna, polityczna... Nade wszystko miasto jest wynikiem gry, w której udział bierze zbiór form architektonicznych

i przestrzeni urbanistycznych, które mają na celu zaspokajając ambicje i potrzeby gracza jakim jest człowiek. Te potrzeby związane są między innymi z obiektami i miejscami, które umożliwiają: kontakt z naturą, identyfikację z otoczeniem, użytkowanie przestrzeni społecznych. Miasto także powinna cechować czytelność struktury przestrzennej.

Miasto powinno spełniać kryteria współczesnego wysokiej jakości środowiska mieszkaniowego. Decyduje o tym między innymi obecność i odpowiednie nasycenie (dostępność) usługami podstawowymi i ponadpodstawowymi oraz istnienie przestrzeni publicznych i społecznych, w tym terenów zielonych różnych form, placów zabaw i podwórek. Budynki mieszkalne, jak i usługowe powinny być zlokalizowane w ścisłym kontakcie z przyrodą, zachowując niewielkie odległości między elementami natury a blokami zabudowy. Zieleń we wnętrzach historycznych przyjmuje zazwyczaj różną formę. Począwszy od dużych parków a skończywszy na ciągu pojedynczych drzew.

Poza parkami i skwerami zieleń w mieście przyjmuje funkcję wspólnych lub prywatnych wnętrz służących do regeneracji sił po ciężkim dniu. Niekiedy są to podwórka pozbawione zieleni – przykład Jarosław, a innym razem są to piękne socjalne ogrody, tak jak w przypadku zespołu zabudowy wielorodzinnej w Gentoftie. O harmonii rozwiązań w mieście decydują pozytywne wartości wizualne zabytkowych (choć wiele z nich wymaga prac remontowych) i współczesnych obiektów usługowo – mieszkaniowych, przestrzeni publicznych i zieleńców. Czytelność struktury to także charakterystyczne otwarcia, zamknięcia, dominanty i akcenty o odpowiedniej formie i skali.

Podjętą problematykę związaną z miastem należy przede wszystkim zwrócić uwagę na potrzeby jego mieszkańców pamiętając przy tym iż (...) *architekt zdaje sobie sprawę, że właściwie jednym*

i zawsze chętnym do pomocy w rozwiązywaniu trudnych problemów funkcjonalnych partnerem, pozostaje użytkownik. Stąd można by powiedzieć, że hasło

projektować dla ludzi, powinno być zmienione na hasło: projektowanie z ludźmi, projektowanie z użytkownikami.

BIBLIOGRAFIA

J. A. Włodarczyk, *Życie znaczy mieszkać*, PWN, Warszawa–Kraków 1997, s. 63.

B. Bartkiewicz, *Cele i zasady w planowaniu przestrzennym i urbanistyce a projekty unijne w Małopolsce*, Rola Planowania Przestrzennego w Świetle Polityki Spójności Unii Europejskiej. Wnioski dla teorii i praktyki, Czasopismo Techniczne, Politechnika Krakowska, z. 15/2005 (102), Kraków, s. 10.

J. Kobylarczyk, *Jakość środowiska mieszkaniowego w strefie centralnej wybranych miast województwa podkarpackiego*, Politechnika Krakowska, Kraków 2007, s. 70.

M. Janowski, *Człowiek jako współtwórca architektury: Od buntu mas do indywidualnej ekspresji*, [w:] *Zachowanie, Środowisko, Architektura (2), Forma i przestrzeń w świadomości użytkowników i projektantów*, Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2003, s. 20.